

sára egyaránt képes. Az imént említett viták egyetlen – magyarán mondva: negatív – tapasztalata az lett, hogy a könyvtárak az országos információs rendszerben kijelölt »sajátos« szerepe örvén ez az intézménytípus gyakorlatilag az utolsó helyre került a műszaki felszereltség biztosítása tekintetében."

E kedvezőtlen és mélységesen igazságtalan helyzet felszámolása érdekében a két szövetségi köztársaság nemzeti könyvtára, azaz a Cseh Köztársaság Állami Könyvtára (Státní knihovna ČR = SK-ČR) és a Matica slovenská (MS), bár más-más nevű, ám egymással kompatibilis tervet dolgozott ki a könyvtári hálózatok minél előbbi számítógépesítésére. A cseh tervet Moduláris Automatizált Könyvtári Rendszernek (Modulární automatizovaný knihovnický systém = MAKŠ), a szlovákot pedig Integrált Könyvtári-Információs Rendszernek (Integrovaný knižnično-informačný systém = IKIS) keresztelték el.

A két tervezet lényegi *azonosságai* a következőkben foglalhatók össze:

- ▶ Mivel a két szövetségi köztársaság könyvtári rendszere egyszersmind országos egységet képez, a két alrendszer ugyanazon módszertani, szoftver és műszaki alapelvekre építkezik.
- ▶ A két nemzeti könyvtár számítógépesítésén kívül a koncepciók tartalmazzák a tudományos könyvtári hálózat, valamint az egyéb hálózati központok és a különféle könyvtári szintek számítógépesítését is, hiszen a külön-külön számítógépesítési erőfeszítések részben gazdaságtalanok, részben pedig inkompatibilisek volnának.
- ▶ A párbeszédés üzemmódú könyvtári katalógusok kialakítása korántsem egyszerű kérdés. Ezek kiépítésének multhatatlan előfeltétele az egységes csehszlovák kommunikatív formátum kimunkálása és országos szabványként való rögzítése. E tekintetben mindenképpen a nemzetközi szabványhoz (UNIMARC és MEKOF) kell igazodni, különben az

ország kirekesztene magát a nemzetközi kommunikációból, nem is beszélve arról, hogy az országon belül sem lehetne megvalósítani vagy legalábbis megközelíteni az "egyszeri feldolgozás – többszöri felhasználás" elvét.

- ▶ A két alrendszer programellátottsága is azonos. E tekintetben bizonyos továbbfejlesztésekkel (pl. a "programhumanizálás", kölcsönzési program fejlesztés, a nemzeti bibliográfiai alrendszer kezelésére való alkalmasság tétele stb.) – a CDS/ISIS két változatának (mini-mikro és mainframe) átvétele látszik a legalkalmasabbnak.
- ▶ Az eszközökkel való ellátottságnak mindkét tervezetben három szintje van:
 - a két nemzeti könyvtár, az SK-ČR és az MS központi számítógépe (ESZR-2 vagy IBM 370, 937X), amely különböző típusú operációs rendszer alatt működik;
 - a tudományos (regionális hatókörű) könyvtárak SMEP/12 vagy a DEC cég VAX típusú miniszámítógépei VMS operációs rendszer alatt;
 - a járási hatókörű könyvtárak IBM PC/XT vagy PC/AT személyi számítógépei, amelyek MS/DOS operációs rendszerrel működnek.

Ezáltal biztosítani lehet, hogy az országos adatbázisokon kívül létrejőjenek a LAN (Local Area Networks), később pedig a WAN (Wide Area Networks) típusú alakzatok is.

A szóban forgó két tervezet "alapvető azonosságai" kapcsolatos döntések számos, eddig immár elvégzett kísérlet és "bemérés" eredményeire épülnek. Ezek nagyságrendjére nézve egyetlen adat: az SK-ČR pl. több mint 70 szakembert foglalkoztatott a MAKŠ-koncepció kialakítása közben. A gyorsabb előrehaladást – jellemző módon – a számítógépes technikával való ellátottság elégtelenségei akadályozták.

/NEŠICKÝ, J.: Automatizace síťe knihoven. = Československá informatika, 31. köt. 10. sz. 1989. p. 289–291./

Automatizálás a Pozsonyi Egyetemi Könyvtárban

A Pozsonyi Egyetemi Könyvtár (Univerzitná knižnica Bratislava) Szlovákia egyik legnagyobb könyvtára. Állománya eléri a kétmillió egységet, évente kb. 40 ezer egységgel gyarapodik. Beiratkozott olvasóinak száma 24 ezer, a kölcsönzőforgalom 900 ezer egységet tesz ki.

A könyvtári, illetve a tájékoztatási rendszeren belül a következő funkciókat látja el: központi általános tudományos könyvtár, illetve a külföldi időszak kiadványok nyilvántartása vonatkozásában országos tájékoztatási központ.

E minőségében (köteles példányokkal is gyarapodva)

- ▶ gyűjti a legkülönbébb hordozókra rögzített hazai és külföldi dokumentumokat, a kéziratokat éppen úgy, mint a gépileg olvasható médiákat;
- ▶ gyűjtőköre mindenekelőtt a társadalom- és természettudományi irodalomra terjed ki;
- ▶ a csehszlovák és csehszlovák vonatkozású irodalmat illetően megőrző (nemzeti) könyvtári funkciókat lát el;
- ▶ az országban található külföldi időszak kiadványokról központi katalógust tart fenn, és biztosítja a tájékoztatást belőle;
- ▶ közreműködik a szlovák retrospektív nemzeti bibliográfia munkálataiban;

- könyvtári, bibliográfiai és informatikai kutatómunkát végez;
- működteti és fejleszti különgyűjteményeit (zenei, audiovizuális, kéziratos, régi és ritka, ENSZ- és UNESCO-dokumentumok különgyűjteményét);
- a bel- és külföldi könyvtárközi kölcsönzés és a nemzetközi kiadványcsere szlovákiai központja;
- nyilvános olvasószolgálat van (helyben olvasás és kölcsönzés);
- tájékoztató, tanácsadó, irodalomkutató, fordító és reprográfiai szolgáltatásokkal áll használói-megrendelői rendelkezésére.

A szerteágazó feladatkör egyfelől indokolja a munkafolyamatok számítógépesítésének szükségességét, másfelől azt érzékelteti, hogy ez felettébb bonyolult, rendkívül sok körülményre óhatatlanul figyelni kényszerülő feladat.

A könyvtár számítógépesítése első lépéseit a 60-as évek végén tette meg. Ekkori vállalkozásaihoz még külső eszközöket vett igénybe, egy részüket a könyvtárközi kooperáció keretében. Saját számítóközpontja 1980-ban kezdte meg működését, egy RPP 16S számítógéppel mint alaptervezéssel. E gép mindmáig működik, várhatóan 1990 folyamán fogja felváltani egy SM 52/12 típusú gép.

A személyi számítógépek fejlődése következtében a könyvtár számítógépesítési koncepciójában is végbementek a megfelelő változások. A nagygép megbízhatóságát 1988 óta két PC IBM-AT közreműködése fókuszra.

A könyvtár számítógépesítésének két iránya van. Az egyik a könyvtárügyi funkciók számítógépesítése, a másik a belső munkáké.

A könyvtárügyi funkciók számítógépesítése

A könyvtár első számítógépes vállalkozása kollektív vállalkozás volt, nevezetesen a jelentősebb szlovákiai könyvtárak külföldi könyvgyarapodásainak a jegyzéke (Prirastky zahraničných kníh = PZK). Ebből az Egyetemi Könyvtár az A és a C (társadalom- és természettudományok) sorozat előállítását gondozta és gondozza. Itt az a módszer, hogy a gyarapodások leírásait számítógépes hordozóra rögzítik, a kiadványt pedig a Szlovák Műszaki Könyvtár (Slovenská technická knižnica) számítóközpontja állítja elő.

A másik könyvtárügyi számítógépes vállalkozás az országban található külföldi időszak kiadványok adatbázisának kifejlesztése.

Ennek az adatbázisnak az előkészítése annak idején országos kutatási tervfeladat volt. Jelenleg – az egyes könyvtárak bejelentései alapján – kb. 18 ezer lelőhelyet és 16 ezer címet tartalmaz. Fejlődését, "pályafutását" technikailag-technológiailag a következő állomások jellemzik:

- 1969-től kezdve a rekordokat 8 sávú lyukszalagra, majd róla mágnesszalagra rögzítették. Ezek a szalagok Prágába, a Tudományos, Műszaki és Gazdasági Tájékoztató Központ Központi Műszaki Bázisába (Ústředí vědeckých, technických a eko-

nomických informací – Ústřední technická základna = ÚVTEI – ÚTZ) kerültek, s ott papírhordozó kiadvány készült belőlük.

- 1983 óta az ÚTZ-ben a katalógus – 1976-ig visszamenő retrospektivitással – adatbázisként is rendelkezésre áll, 120 előfizetője van.
- 1985-től a mágnesszalagra történő adatrögzítés képernyős terminálokön közvetlenül megy végbe, ami évente 900 munkaórát megtakarítást eredményez.

Az adatbázist címre, rövidített címre, ISSN-re, ETO-jelzetre, országcódra, periodicitásra, gyarapodási módra (vétele, csere, ajándék) lehet lekérdezni. A megváltozott címek alól sorszámmal utalnak az érvényes címre. Az adatbázisról mikrofilm lapos változatok készülnek.

Az adatbázis hosszú ideig csak a már meglévő adatállományról tájékoztatót. Újabban (1987-től) az adott évben várható gyarapodás is szerepel adatai között, ami nem elhanyagolható szempont az állománygyarapítási koordinációban.

Az adatbázis 1990-ben – végre – "évrékesszé", tehát igazán operatív segédeszközzé válik.

A belső munkák számítógépesítése

Az Egyetemi Könyvtár belső munkáinak számítógépesítésével kapcsolatos "álmok" 1980-ban, a könyvtár számítóközpontjának megvalósulásával kezdtek realitássá válni. A gondosan megtervezett rendszernek öt alrendszere van:

- állománygyarapítási,
- állományfeldolgozási,
- bibliográfiai és tájékoztatósi,
- kölcsönzési,
- irányítási-igazgatási.

A tényleges munka az állományfeldolgozási alrendszer katalogizálási összetevőjével kezdődött el, s jelenleg olyan programegyüttest reprezentál, amelyben az adatbevitel, a bevitt adatok formális és (részben) logikai ellenőrzése, a megfelelő struktúrák kialakítása, az osztályozás és a 25-féle katalógus cédulaellátása egyaránt meg van oldva.

Az állománygyarapítási alrendszer tervezése közben felhasználták a katalogizálási alrendszer tervezésének és programbiztosításának eredményeit. Ezt annál is inkább megtehették, mivel bebizonyosodott, hogy a két szóban forgó alrendszer közötti kapcsolatok olyan erősek, hogy a kettőt együttesen sajátos egésznek lehet tekinteni.

Az eddig számítógépre vitt összes adatot mágneslemezekön tárolják, így ezek a könyvtár adatbázisának alapvetéseként tekinthetők. Ebből következik, hogy a bibliográfiai-tájékoztató alrendszer realizálása is lehetséges. Minthogy a könyvtár jelenlegi felszereltsége kapacitás- és időbeli "hiánygazdálkodást" tesz csak lehetővé, a szóban forgó alrendszer nyilvános használatára a már említett számítógépcseréig várni kell.

Az irányítási-igazgatási alrendszer annyiban működik, amennyiben az addig "felállt" alrendszerek ilyen jellegű adatokat tudnak szolgáltatni. Ezek köre a kölcsönzési alrendszer megvalósítása után fog kiteljesedni.

A kölcsönzési alrendszer üzembe helyezése ugyancsak a számítógépcseré utánra várható. A

jelenlegi eszközellátottságnak ui. olyan "korlátozott lehetőségei" vannak, amelyek elégtelenek egy ilyen felettebb igényes alrendszer működtetéséhez.

/KOLLÁR, M.: *Súčasnost' a perspektívy automatizácie knižnično-informačných činností v Univerzitnej knižnici Bratislava.* = *Technická knihovna*, 33. köt. 11. sz. 1989. p. 321–327./

Milyen lesz a Szlovák Műszaki Könyvtár számítógépes kölcsönzése?

A Szlovák Műszaki Könyvtár (Slovenská technická knižnica) számítógépes kölcsönzési rendszerének megtervezésénél 500 ezer egységnyi állományt, 20 ezer beiratkozott olvasót és évi 300 ezer kölcsönzést vettek tekintetbe (ehhez 1 Mbájt operatív memóriára és 1,4 Gbájt külső memóriára van szükség).

A rendszer online módon fog működni a beiratkozott olvasók, a kérelmezés és előjegyzés, a kikölcsönzés és a visszavétel vonatkozásában. Offline rendszerű lesz a sűrűítés, a peresítés, az előjegyzések kiértékelése, a rendszer statisztikai és nyilvántartó funkciója.

A rendszer gyors és megbízható működtetése érdekében mind az olvasó-, mind az állományegységek azonosítására vonalkódot fognak alkalmazni (előbb fényceruzát, később holografikus leolvasót).

Az elterjedtebb kódtypusok (CODE 39, CODE 93, EAN, I 25 INTERLEVED 2 OF 5, PLESSEY, UPC) közül a CODE 39 alkalmazása mellett döntöttek, mivel tetszőleges struktúrájú és hosszúságú jelzetképzést tesz lehetővé.

Az olvasójegy vonalkódja a következőket fogja kifejezni:

- ▶ az olvasójegyet kiadó könyvtárat,
- ▶ az olvasójegy milyenségét (eredeti, először megújított, másodszor megújított stb.),
- ▶ az olvasó azonosítási számát,
- ▶ a kontrollszámot a szóban forgó vonalkódok ellenőrizhetősége érdekében.

Ami az állomány vonalkódokkal való ellátását illeti: először úgy tervezték, hogy az állományegységek vonalkódjai a raktári jelzetekkel (betűjeles numerus kurrens) fognak kvadrálni. Ez a megoldás azonban hatalmas, sok hibalehetőséget hordozó rohammunkát tett volna szükségessé. Ezért ezt a megoldást a későbbiekben elejtették, s helyette a publikációk ún.

kölcsönzési számmal való ellátása mellett döntöttek, vagyis az állományegységek vonalkóddal való ellátása fokozatosan megy végbe. (A vonalkódokat állományvédelmi okokból és a későbbi holografikus leolvasókra számítva, az első borítólapon verzójára kívánják beragasztani, s fóliával is ellátják.)

A fokozatos kódberagasztás, illetve a kölcsönzési szám használatának előnyei többfélék:

- ▶ ez a módszer néhány év után kimutatja, melyek a felesleges, soha igénybe nem vett állományegységek,
- ▶ sok-sok vonalkód megtakarítására nyílik lehetőség,
- ▶ a kölcsönzési szám független az állomány tárolásától,
- ▶ nagyüzemileg (tehát: egyenletesen magas színvonalon) lehet előállítani a vonalkódokat,
- ▶ lehetőséget nyújt arra, hogy megteremtődjen a könyvtár online katalógusával a jövőbeli kapcsolat.

A rendszer jelenleg két SM 4-20 processzor körül "építkezik". Ezek memóriakapacitását kell a korábban megadott méretekig kibővíteni. A fejlesztés közben a könyvtárnak lehetősége volt arra, hogy néhány mellékberendezés csehszlovák prototípusával (fényceruzával, kódnyomtatóval) is próbát tegyen. Ezek azonban nem váltak be, s így kénytelenek voltak mindent az INTERMEC (USA) cégtől megrendelni. A megrendelések teljesítése azonban késik. Most abban reménykednek, hogy a rendszer egy-két éven belül működni kezd, s a vele szerzett tapasztalatok alapján más csehszlovákiai könyvtárak nem fognak tőle merőben elűtő kölcsönzési rendszereket kidolgozni.

/ANDROVIČ, A.–HOLEKOVÁ, L.: *Využitie čiarového kódu v automatizovanom výpočtovom systéme.* = *Knižnice a vedecké informácie*, 21. köt. 4. sz. 1989. p. 149–154./

Automatizált kölcsönző rendszer – meghatározott feltételekkel

Csehszlovákiában 1986 és 1989 között vizsgálódások folytak a nagykönyvtári automatizált kölcsönző rendszerek (AKR) kifejlesztésének és

meghonosításának kérdéseiről. Az eddigi eredmények arról tanúskodnak, hogy a kölcsönzés automatizálása lényegesen növelheti e munka minőségét